

ЛІНГВОМЕТОДИЧНА РОБОТА З ТЕКСТОМ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті автор розглядає зміст основних елементів тексту (тема, основна думка, структурні частини: зачин, основна частина і закінчення, абзац, заголовок); наводить уривки уроків з цими елементами.

Ключові слова: текст, тема, основна думка, заголовок, абзац, структурні частини, молодший школяр.

Зміни, що відбулися в останні десятиліття, у політичному, економічному і культурному житті нашої країни активізують інтенсивний процес реформування освітньої системи, мета якої підвищення якості освіти школярів, їх загальної освіченості і культури. Саме тому, перед школою постають найважливіші завдання – озброювати учнів уміннями і навичками вмілого володіння мовою у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу. Для досягнення цього завдання, треба посилити практичну роботу з текстом.

Визначення тексту та характеристику його ознак зустрічаємо в лінгвістичних розвідках І. Гальперіна, Т. Єщенко, А. Загнітка, І. Ковалика, І. Кочан, Л. Лосевої, Л. Мацько, О. Москальської, О. Селіванової, З. Тураєвої та ін. У лінгводидактиці текст досліджували М. Вашуленко, Т. Донченко, В. Капінос, Т. Ладигенська, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін. Увага дослідників до цього феномену завжди була спрямована на виявлення в ньому основних ознак, що дало змогу точніше зрозуміти це поняття. Незважаючи на, здавалося б, вирішеність даної проблеми, питання роботи з текстом в початковій ланці освіти залишається недостатньо вивченим.

Мета статті заключається в аналізі лінгвометодичної роботи з текстом в початковій школі, тобто змісту основних його елементів та роботи з ним на уроці.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що текст – це інтегративна багатогранна й різнопланова одиниця, в тлумаченні якої не існує єдиного його розуміння й визначення. Більшість учених, оперуючи цим терміном, уникають його формулювання як універсальної мовної одиниці або кваліфікують лише з погляду таких ознак, як послідовність, завершеність, лінійність тощо (І. Ковалик, Л. Лосєва, Л. Мацько, М. Плющ, Г. Солганик).

Як правило, на уроках української мови уявлення школярів про текст здійснюється на основі усвідомлення його як зв'язного висловлювання, знайомства з темою, основною думкою, абзацом, заголовком, типом і стилем.

У процесі практичних спостережень (аналізу) молодші школярі доходять до висновків, що текст складається з певної кількості речень, пов'язаних між собою за змістом. Зазначимо, що фундаментом їх зв'язності є послідовність, яка полягає в тому, що кожне наступне речення створюється на базі попереднього, вбираючи в себе якусь його частину. Ці найменші елементи тексту поділяються на відоме (тема) і нове (рема). В темі повторюється частина інформації з останнього речення, і це повторення виконує функцію зв'язності. У ремі міститься нова інформація, яка розвиває, збагачує зміст висловлювання. Як бачимо, кожне речення рухає текст від відомого до нового, у зв'язку з чим утворюється тематичний ланцюг, який має кінцевий характер.

Продемонструємо уривок уроку знайомства з текстом на основі речень.

– Послухайте.

Текст: Я торкнув її ногою. Я йшов лісом і збирав кольорові листочки. Біля мене заворушилася листяна кулька. Та це їжачок! З них їжачок зробить м'яку постіль на зиму. Він збирає осінні листочки.

– Чи можна таку групу речень назвати текстом? Чому?

– Отже, текстом є речення, що зв'язані за змістом і розміщені у певній послідовності.

Якщо цей порядок порушується, то порушується зв'язок між реченнями і текст розпадається.

– Вкажіть порядок розташування речень, щоб вийшов текст. У вас є підказка – перше і

останнє речення виділене синім шрифтом.

– Прочитайте утворений текст.

Важливим є той факт, що у структурі тексту окремі речення об'єднуються в групи, тобто в абзаци. У розумінні цього поняття спираємося на визначення В. Статівки, згідно з якою "абзац" – це частина тексту від одного абзацного відступу до наступного, що містить групу тематично об'єднаних речень [5, с.195].

Встановлено, що його роль у тексті полягає в членуванні теми на мікротеми, котрі поступово чи паралельно розвивають думку.

У початкових класах особливо активно учні користуються абзацом у роботі над планом. Скласти його значить озаглавити кожну частину тексту та розташувати їх по порядку. Підкреслимо, що для цієї роботи варто уважно прочитати текст і подумати, про що розповідається в зачині, основній частині, кінцівці; прочитати текст повторно і поділити його на логічно звершені частини; вирішити, за допомогою яких речень буде оформлятися назва пункту; підібрати заголовок для кожної частини, записати їх; прочитати план і пригадати зміст тексту.

За особливостями запису, план буває простий, що складається не менше з трьох пунктів, і складний – має, крім основних пунктів, ще й підпункти, які деталізують чи пояснюють зміст основних. Зміст цих планів оформлюється за допомогою різноманітних речень. Характерними для початкової школи є розповідні і питальні. Розповідні речення стисло формулюють головне положення конкретної частини (Тарас пішов на стадіон). Питальні – представляють собою питання, відповідь на яке передає суть фрагменту (Куди пішов Тарас після школи?).

На основі абзацного членування школярі усвідомлюють, що текст складається із зачину, основної частини і кінцівки. Як правило, зачин безпосередньо готує читача, слухача до сприйняття основного змісту. У ньому формулюється тема розповіді. В основній частині йде розвиток цієї теми. Кінцівка підводить підсумок розкриттю теми.

Зауважимо, що методика початкової школи передбачає використання таких прийомів роботи з цими елементами, як: поділити текст на абзаци (частини), розташувати їх в певній послідовності, придумати назву до кожної частини, скласти план за зразком або самостійно та ін. Для прикладу наведемо уривок уроку, спрямованого на формування вмінь виділяти зачин, основну частину, кінцівку тексту.

– Сьогодні ми будемо спостерігати, як будується текст, з яких частин він складається. Текст – немов будинок, який створюється з фундаменту. У нашому випадку ним є зачин, котрий коротко повідомляється те, про що буде розповідатися. Він складається з одного або більше речень.

– Ось подивіться на наш текст. Прочитайте перше речення. Воно виділене синім шрифтом.

– Ви зрозуміли, про що йтиме мова?

– Як і в будинку є стіни, так і в тексті є основна частина, з якої можна дізнатися те головне, про що хоче повідомити автор. Погляньте, ця частина надрукована звичайним шрифтом чорного кольору. Послухайте її.

– Будинок завершується дахом. І текст також має бути закінченим. Послухайте, яка кінцівка в нашому тексті. Її виділено синім шрифтом.

– Давайте повторимо, з яких частин складається текст (зачин, основна частина, кінцівка).

– Кожна частина починається з нового рядка – це нова думка. У цьому тексті є три абзаци.

- Підберіть до кожного з них назву. Запишіть.

- Чи можна сказати, що ми склали план.

Уявлення школярів про текст продовжується на основі формування вмінь визначати або формулювати тему, під якою тлумачиться коло певних питань, що об'єднуються в єдину смислову цілісність [4]. Виражається вона переважно в назві, плані, нерідко в початковому реченні. Її носіями є група речень, котрі розкривають одну якусь тему. Головна тема більшого за розміром тексту може членуватися на підтеми (мікротеми). Підтверджуючи цю думку,

В.Мельничайко пише: "Для того, щоб зміст був викладений зв'язно і послідовно, у межах загальної теми виділяються складові частини – підтеми. Чітке їх встановлення забезпечує повноту висвітлення" [3, с.13].

На відміну від теми, основна думка (це те, про що хоче повідомити автор) відображається найчастіше в тексті. Вона може бути: загальним реченням, яке розкривається наступним; висновком; комбінацією першого і другого або першого та третього речення. З точки зору вчених, основна думка краще розуміється, якщо розташована на початку тексту (Н.Слухіна). Для її визначення варто дати відповідь на питання: що є головним для автора? що його цікавить? що хотів висловити автор по даній темі? На ці питання існує декілька відповідей. Перше – автор акцентує увагу на актуальному питанні; друге – в тексті виражене авторське ставлення до проблеми; в третє – автор описує те, що відбувається і передає конкретну інформацію.

Під час роботи з цими елементами застосовуються завдання, що містять пряму установку – яка тема тексту?, сформулюйте тему і основну думку – і завуальовану – з'ясуйте, що турбує автор?, про що розповідається в тексті?

Проілюструємо уривок уроку, спрямованого на усвідомлення школярами теми і основної думки тексту.

Текст: Прийшла зима. Вдарив сильний мороз. Стало холодно. Сніг накрив білою ковдрою землю, дахи будинків. Річки, озера покрились кривдою. Радіють зимі діти. Весело йдуть вони з санками, з лижами на лід.

– Що зараз було прочитано? (Текст)

– Як ви здогадалися? (Речення зв'язані між собою)

– Визначте його тему? Пам'ятайте, тема – це те, про що розповідається.

– Вам відома іграшка пірамідка?

– Як вона побудована? (На стержень насаджені кільця)

– Якщо кільця переплутались, пірамідка буде негарною.

– У тексті також є стержень. Це основна думка – те, що хотів повідомити автор.

Сформулюйте її.

Особливе значення для розкриття його теми і основної думки має заголовок, під яким розуміється стислий зміст інформації.

Провідні спеціалісти (І. Гальперін, В. Кухаренко, Л. Шевченко та інші) зазначають, що, пов'язуючись з текстом, заголовок по-різному співвідноситься з ним: один називає тему, інший – тему та основну думку, третій представляє код, який можна розгадати, тільки прочитавши весь текст.

Зазвичай у художніх текстах назва може прямо вказувати на зміст тексту, а може бути завуальована у метафорах; у наукових – заголовок висловлює основний зміст і рідко вказує на предмет думки.

Покажемо уривки роботи з цим елементом тексту.

Варіант 1.

– Послухайте (прочитайте) текст

– Визначте його тему?

– Назвіть його так, щоб у заголовку була зрозуміла тема.

Варіант 2.

– Прочитайте текст.

На святи:

Говорять, що собаки і кішки не товаришують. Але це не так. Я знаю собаку, дуже велику, яка не тільки дружить з кошенятами, але й охороняє їх. Котенята також люблять собаку і гратися з нею.

- Сформулюйте тему тексту?

- Чи відповідає заголовок темі?

- Як би ви назвали цей текст?

Отже, школярі повинні засвоїти, що основним ознаки тексту є наявність групи речень,

зв'язаних між собою, теми і основної думки, заголовку тощо. Знання цих елементів є закономірною потребою для формування комунікативних умінь.

Перспектива дослідження полягає у розробці методики створювати усні і писемні тексти на уроках української мови в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ипполитова Н.А. Текст в системе обучения русскому языку в школе / Н.А. Ипполитова. – М. : Флинта, Наука, 1998. – 176 с.
2. Лазебник Ю. Спілкування з текстом / Ю.Лазебник // Мовознавство. – 1995. – №1. – С. 78 – 85.
3. Мельничайко В.Я. Робота над структурою тексту під час підготовки до навчального переказу / В.Я.Мельничайко // Укр. мова і літ. в школі. – 1981. – №5. – С. 52 – 54.
4. Методика навчання українська мова в початкових класах / [За ред. Вашуленка М.С.]. – К. : Літера ЛТД, 2011. — 364 с.
5. Стативка В.И. Взаимосвязанное обучение умениям речевой деятельности : монографія / В.И.Стативка. – Сумы : Ред.-издательский отдел СУМГПУ им. А.С.Макаренко, 2004. – 332 с. – С104

Компаний Е.В.

ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКАЯ РАБОТА С ТЕКСТОМ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье автор рассматривает содержание основных элементов текста (тема, основная мысль, зачин, основная часть, заключение, абзац, заголовок), которые изучаются в начальной школе; приводит примеры фрагментов уроков с ними.

Ключевые слова: текст, тема, основная мысль, абзац, заголовок, структурные части, младший школьник.

Компаний Е.В.

THE LINGUAMATICS WORKING WITH TEXT IN ELEMENTARY SCHOOL

The article the author considers the content of the main elements of the text (topic, main idea, beginning, main part, conclusion paragraph); gives examples of fragments of lessons with these elements.

Key words: text, theme, main idea, paragraph, structural parts, the younger student.

УДК 372.853

Куриленко Н.В.

КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВИЙ АПАРАТ ДІАГНОСТУВАННЯ СФОРМОВАНOSTІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У НАВЧАННІ ФІЗИКИ

У статті розроблено критерії, показники та рівні результативності формування екологічної компетентності учнів основної школи у процесі навчання фізики.

Ключові слова: екологічна компетентність, основна школа, навчальний процес.

Екологічна ситуація, що клалася на сьогодні в Україні та світі в цілому вимагає переосмислення відношення людей до природи. Зрозуміти масштаби змін, що відбуваються у навколишньому середовищі можуть тільки екологічно грамотні (компетентні) люди. Особливу значимість у процесі формування екологічної компетентності набувають загальноосвітні навчальні заклади.

В умовах сучасної модернізації шкільної освіти [4, 6] формування екологічної компетентності учнів є основною метою системи природничої освіти і фізики як складової цієї освіти. Важливим етапом цього процесу є етап основної школи, під час якого починається систематичне вивчення основ усіх природничих наук і фізики у тому числі.

Основою забезпечення успішного формування та розвитку екологічної компетентності школярів є створення та реалізація у навчальному процесі її методичної системи.